

Emeğin tutsak hali: mahkûm emeği¹

Özdeniz Pektaş

17 Haziran 2012’de Şanlıurfa cezaevinde çıkan yangın sonucu 13 mahkûm hayatını kaybetmişti. Bu olay cezaevlerinin hacmi, doluluk oranı ve mahkûmların durumu vb. konuların gündeme taşınmasına ve tartışılmasına yol açmıştı. Fakat AKP sözcüsü Hüseyin Çelik’in, yangın vesilesiyle, söylediği şu sözler basında hak ettiği yeri bulamadı²: “Cezaevi yönetiminin kusuru varsa gereken yapılacaktır. Ama cezaevleri kapatılınca tepki geliyor. Çünkü o illerin ekonomisine de getirisi var.”

Mahkûmlar yangını cezaevi içerisindeki koşulları protesto etmek amacıyla çıkarmışlardı ancak Çelik, bu koşulların düzeltileceğinden söz etmek şöyle dursun, mahkûmların koşulları ne olursa olsun bu işletmenin kapatılmayacağından söz ediyordu. Çelik’in “ekonomik getiri”yi hangi kapsamda söylediğini bilemiyoruz ancak bir tarafıyla Türkiye’de 2000’lerin ortasından itibaren gelişen bir sürece işaret ettiğini söylemek mümkün: mahkûm işgücünün sermayeye açılması.

Bu yazıda söz konusu süreci ele alacağız. İlk olarak, dünyadan örnekler akta-

¹*Devrimci Marksizm* Yayın Kurulu’na öneri ve eleştirileri için teşekkür ederim

²Takip edebildiğimiz kadarıyla yalnızca Radikal yazarı Ezgi Başaran bu sözler üzerine bir yazı kaleme aldı: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1091514&Yazar=EZGI-BASARAN&CategoryID=97>.

arak, neoliberalizm ile birlikte mahkûm emeğinin sermayenin kullanımına açılmasının küresel bir süreç olduğunu göstermeye çalışacağız. Türkiye örneği ise yasal düzenlemeler, devlet görevlerinin ve sermaye sınıfının sözcülerinin ifadeleri, devlet kurumlarına ait yayınlanmış belgeler ve somut örnekler üzerinden ele alınacaktır. Burada işaret edilecek temel mesele, Türkiye’de mahkûm emeğinin 2000’li yılların ikinci yarısında sermaye için ucuz işgücü kaynağı haline geldiği ve cezaevlerinin piyasa için üretim yapan mekânlara dönüştüğüdür.

Neoliberalizm ve mahkûm emeği

1970’lerin ilk yılları 1929 krizinden sonra kapitalizmin içine girdiği ilk büyük krizin ortaya çıktığı dönemini temsil etmektedir. 1929 krizinden sonra uygulamaya koyulan Keynesyen politikalar, krizi ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Ancak Keynesyen politikalar krizin ortadan kaldırılmasını değil, belli bir süre sürdürülebilir olmasını sağlamış ve 1970’lerde ekonomik kriz yeniden ortaya çıkmıştır. Krizin temelinde yatan sebep kâr oranlarının azalmasıdır.³

1929 krizinde olduğu gibi bu dönemde de, sermaye birikiminin yeniden yapılanmasına ve krizi aşmasına ilişkin olarak hem ekonomik hem siyasal bağlamda bir takım dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gündem maddesi haline gelmiştir. Yeni ekonomi politikalarını (a) devletin küçülmesi – özelleştirmeler, sosyal güvenlik sisteminin budanması vb.-, (b) finansal piyasalar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması –Bretton Woods anlaşmasının ortadan kaldırılması- ve (c) emek piyasalarının esnekleştirilmesi –sendikaların pazarlık gücünün kırılması, ücretlerin baskılanması, güvencesiz ve düşük ücretlerle çalışmanın yaygınlaştırılması vb. olarak özetlemek mümkündür. Cezaevlerinin piyasa için üretim yapan mekânlara dönüştürülmesini ve mahkûmların sermaye tarafından çalıştırılmaya başlanmasını (c) başlığı içine dâhil etmek mümkündür.

Hapishanelerin piyasa için üretim yapan mekânlara dönüşümünde Amerika’da 1979 yılında yürürlüğe giren “Hapishane Endüstrisini Geliştirme Programı”nın (Prison Industry Enhancement Certification) bir milat olduğunu söyleyebiliriz. Program, Ashurt-Sumner (1935) ve Walsh-Healey (1936) yasalarının hapishanelerin piyasaya yönelik üretim yapması üzerine getirdiği kısıtlamaları ortadan kaldırmış, mahkûm emeği ürünlerin eyaletler arasında ticaretini serbest bırakmış ve aynı zamanda mahkûmların sermaye tarafından çalıştırılmasının önü açılmıştır.

Amerika’da son yıllarda Wireless, Boeing, Chevron, Compaq, Dell, Hewlett-Packard, Honda, Honeywell, IBM, Intel, Lucent Technologies, Macy’s, Motorola, Microsoft, Nordstrom, Nortel, Northern Telecom, Pierre Cardin, Starbucks, Target Stores, Texas Instrument, Toys R Us, TWA, Revlon ve Victoria’s Secret

³Duménil G. ve Lévy D., *The Profit Rate: Where and How Much Did It Fall? Did It Recover?* (USA 1948-2000), *Review of Radical Political Economics*, cilt: 34 no: 4, 2002.

gibi birçok şirket mahkûm emeğini üretim ve hizmet sektöründe kullanmaktadır⁴

Avrupa ülkelerine ayrı ayrı baktığımızda da, yukarıda bahsettiğimiz düzenleme ile uyumlu bir sürecin orada da yaşandığını gözlemlemekteyiz. Örneğin İngiltere ve Galler'deki hapishanelerde büyük, küçük ve orta ölçekli pek çok İngiliz firması üretim yapmaktadır. Örneğin Cardiff hapishanesinde Monarch Airlines, Pentoville ve Garth hapishanesinde Speedy Hire firması ve Stocken hapishanesinde Travis Perkins firması kendi ürünlerinin onarımlarında mahkûmları çalıştırmaktadır. Belmarsh hapishanesinde Amipak, Long Lartin hapishanesinde Dextra Lighting Systems, Full Sutton hapishanesinde ise Martech firması mahkûmları kendi ürünlerinin montaj işlerinde çalıştırmaktadır.⁵

Fransa'da da mahkûmlar özel sektör tarafından istihdam edilmektedir. Fransa'nın güneybatısındaki Muret hapishanesinde gözlemlerde bulunan ve hem mahkûmlar hem de hapishane yöneticileri ile röportajlar yapan Christopher Bockman, Fransa'daki en geniş çalışma programının bu hapishanede olduğunu belirtmektedir. Hapishane içerisinde büyük yolcu uçaklarında kullanılan bazı parçaların (örneğin A380 Süper Jumbo uçakları için klimaların) üretimi gerçekleştirilmektedir. Mahkûmlar doğramacılık ve mobilya üretiminde de çalıştırılmaktadır. Mahkûmların 400 ila 800 euro arasında değişen aylık ücretleri piyasadaki ücretlerin oldukça altındadır. Hapishane yöneticisi Christophe Usanos mahkûm emeğinin düşük ücretler nedeniyle, sermaye için çekici olduğunu ve bu koşulların şirketlerin üretimi maliyetlerin düşük olduğu ülkelere kaydırmasının önüne geçtiğini belirtmektedir.⁶

Mahkûm emeğinin sermaye tarafından kullanılması yalnızca Amerika ve Avrupa ülkelerine özgü bir olgu değildir. Batı ülkeleri dışındaki ülkelere de mahkûm emeği hem yerli hem de yabancı şirketler tarafından kullanılmaktadır. Örneğin Hindistan'ın Karnataka eyaletinin başkenti olan Bangalore'daki Cherlappally Merkez Hapishanesi'nde, taşeron bir Hint firması olan Radiant Infosystem, Royal Bank of Scotland ve Goldman Sachs gibi şirketlerin Hintli müşterilerinin sigorta tazminat taleplerinin ve hesap açma isteklerinin takip edilmesi ve bilgisayar üzerinden gerekli işlemlerin gerçekleştirilmesi işinde hükümlüler ve mahkemesini bekleyen tutuklulardan oluşan, toplam 250 mahkûmu çalıştırmaktadır.⁷

Büyük sermayenin mahkûm emeğini kullanmak üzere yöneldiği ülkelere birisi de Çin'dir. Batı ülkelerinde izlenen neoliberal politikalarda olduğu gibi, Çin'de de hapishaneler, kapitalist sosyal ve ekonomik dönüşüm bağlamında, reforma tâbi tutulmuştur. Amerika'dan sonra en kalabalık hapishane nüfusuna

⁴ LeBaron, G., "Captive Labour and the Free Market: Prisoners and Production in the USA", *Capital and Class*, cilt:32, sayı:2, 2008, s. 59-81.

⁵ Firmaların ayrıntılı listesi için bkz. http://www.againstprisonslavery.org/companies_lists.html.

⁶ Bockman, C., "Working in Prison", http://www.france24.com/en/20100210-working-prison?quicktabs_1=0.

⁷ *Telegraph*, 13.05.2010.

sahip olan Çin’de 1978 yılında başlayan reformlar ile birlikte mahkûmların üretkenliği ön plana çıkmaya başlamıştır. Deng Şiaoping’in yaptığı reformlar, “çalışma yoluyla eğitim”e dayanan hapishane sistemini olarak bilinen, laogai sistemini piyasa kurallarına tâbi kılmış ve hapishanelere ekonomik olarak verimli olmayı dayatmıştır. Özellikle 1990’lı yıllarda, resmi olarak sekiz saatten fazla çalışma yasak olsa da, mahkûmlar haftada altı ya da yedi gün, 12 ile 16 saat arasında ya da daha fazla çalışmaya başlamıştır.⁸ Çin hapishanelerinde Levi’s, Nestle, Midas, Staples, Chrysler gibi firmalar doğrudan üretim yaparken bazı firmalar taşeron kullanarak üretim yapmış ya da halen yapmaktadır. Örneğin, Çangci hapishanesi ile sözleşmesi olan Tianshan Wooltex Stock Compant şirketi, Banana Republic, Neiman Marcus, Bon Genie, Holt Renfrew, French Connection gibi yabancı şirketler için Çangci hapishanesinde üretim yapmaktadır. Adidas şirketi de taşeron kullanarak mahkûm emeğini kullanan şirketlerden birisidir. Adidas, Şanghay kentinin kuzeyinde bulunan “çalışma yoluyla eğitim” kampında, taşeron firma Shanghai Union Ball Enterprise eliyle Dünya Kupası için futbol toplarının üretimini gerçekleştirmiştir ve mahkûmlar neredeyse hiç para almadan çalıştırılmışlardır.⁹

Mahkûm emeğinin büyük sermaye grupları tarafından, hapishane yönetimleri ile yapılan sözleşmeler çerçevesinde çalıştırıldığı diğer bir Asya ülkesi de Japonya’dır. Mahkûmların yaptıkları işler giysi üretiminden dericiliğe, makine montajı ve üretimine, ağaç işlerine ve matbaacılığa kadar geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Mahkûmlar yaptıkları işler karşılığında ücret almamaktadır ve hapishanenin elde ettiği tüm gelirler doğrudan ulusal hazineye aktarılmaktadır. Mahkûmlara ise küçük ihtiyaçlarını gidermeleri için yalnızca bir çeşit bahşiş verilmektedir. Bu ödemeler ayda ancak 35 doları bulmaktadır.¹⁰ Japonya, mahkûmların hem devlet hem de özel sektör tarafından çalıştırılmasını düzenlemek amacıyla Correctional Association Prison Industry Cooperation (CAPIC) (Islah Kurumları Birliği Hapishane Endüstrisi Şirketi) adlı bir devlet şirket kurmuştur. CAPIC, amacının dışarıdan iş alan hapishanelere daha uygun koşullar sağlanması ve hapishane içinde üretilen ürünlerin çeşitliliğinin ve kalitesinin artırılması olarak açıklamaktadır.¹¹ CAPIC ile yapılan anlaşmalar ile hem yerel hem de yabancı pek çok sermaye grubu Japon hapishanelerinde üretim yapmaktadır. Tüm mahkûm nüfusunun % 80’ini oluşturan 65.000 mahkûm giyimden montaj

⁸ Michael Parales, “Hard Times, Hard Labor-Prison Labor Reform in China from 1978 to Present”, *Greater China*, 2006, s. 33-41.

⁹ Bkz. <http://www.cleanclothes.org/news/4-companies/892-lawsuit-againstadidas-for-using-prison-labour-in-china>.

¹⁰ Kaido, Y. ve Iguchi, K., “Prison Labor in Japan”, <http://www.jca.apc.org/cpr/kaido.html>.

¹¹ Johnson, E., *Japanese Corrections: Managing Convicted Offenders in an Orderly Society*, Southern Illinois University Press, 1996 s. 103-104.

sanayisine kadar birçok alanda çalıştırılmaktadır.¹²

Diğer ülkelerde de mahkûmlar özel sektör tarafından çalıştırılmaktadır ya da bu yönde düzenlemeler gündemdedir. Yani tüm dünyada hapishaneler, sermaye için üretim yapan mekânlara dönüştürülmektedir.

Türkiye’de neoliberal dönüşüm ve mahkûm emeği

12 Eylül 1980 darbesinden sonra Türkiye burjuvazisi neoliberal programını yerleştirebilmek amacıyla hapishaneleri işçi hareketini ve sol muhalefeti bastırmak için ağır bir baskı ortamı olarak kullandı. 1980’li yıllarda, hapishane içerisindeki üretim yalnızca devlet kurumlarının ihtiyaçlarının sağlanmasıyla sınırlı kalmaktadır. Yani hapishanelerin sermaye için üretim yapan mekânlara dönüştürülmesi bu dönemde henüz gündemde değildir.

Bu durumun ortaya çıkışında, seksenli yıllarda hapishanelerin, yukarıda söylendiği gibi, neoliberal politikaların hayata geçirilmesinin önünde engel teşkil edebilecek olan politik muhalefetin bastırılması için kullanılmasının, yani bir disiplin aygıtı olarak öne çıkmasının etkili olduğu öne sürülebilir. Hem bu nedenle hem de hapishanelerdeki muhalefetin gündelik pratiklerle dahi – tek tip ve mahkûmlara özgü giysilerin giyilmesinin reddedilmesi vb.- hapishane içindeki baskıya karşı gösterdiği direncin hapishane içerisinde üretim yapılmasının önünde engel oluşturduğu, yani özel sektör için hapishane içinde mahkûmları üretimde çalıştırma girişimi söz konusu olsa dahi, bu duruma karşı da ciddi bir direniş ortaya koyulacağını söylemek mümkün olabilir. Yukarıda örnek verdiğimiz ülkelerde hapishaneler, neoliberal emek piyasası politikalarının bir uzantısı olarak, seksenli yıllar ile birlikte sermaye için üretim yapan mekânlara dönüştürülürken, Türkiye’de hapishaneler neoliberal politikaların önündeki engellerin kaldırılması noktasında bir zor aygıtı olarak kullanılmıştır.

90’lı yılların sonlarına doğru ise, bu yazıda incelenen sürecin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu dönemdeki en önemli gelişme 1997 yılında 4301 sayılı yasayla, Adalet Bakanlığı’na bağlı olarak Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İşyurtları Kurumu’nun kurulmasıdır. Bu yasa ile işletme ve kâr vurgusu ön plana çıkmaktadır. 4301 sayılı kanun, hapishanelerde kurulu iş yurtlarında mahkûmların çalıştırılması ve bu çalışmadan elde edilen gelir ile hapishanelerin kendi kendilerine yeten işletmelere dönüştürülmesinin amaçlandığını ortaya koymaktadır. Kanunun 6. Maddesi, işyurtlarının tanımını şu şekilde yapmaktadır: “İşyurtları, hükümlü ve tutukluların meslek ve sanatlarını koruyup geliştirmek veya bunlara bir meslek ve sanat öğretmek, bu suretle üretilen ekonomik değerleri pazarlamak için ceza infaz kurumları ile tutukevleri bünyesinde oluşturulan tesis, atölye ve benzeri ünitelerdir.”¹³

¹² *The Japan Times*, 05.02.2009.

¹³ “Ceza İnfaz Kurumları İle Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Kanun”, 1997. (Vurgu bize ait)

Bu madde ile hapisane içinde üretilen ürünlerin pazarlanmasından ilk kez söz edilmektedir. Ürünlerin pazarlanması yoluyla cezaevleri kendileri için gelir elde edebileceklerdir. Bu yasayla, kamusal bir niteliği olan adalet hizmetinin bir kısmının ticarileştirilmesi amaçlanmaktadır. Aşağıda göreceğimiz gibi, cezaevlerini ticarileştirme faaliyeti, yalnızca devletin kâr etmesini değil, ucuz mahkûm emeğini kullanarak, özel sektörün kâr etmesini de kapsayacaktır. Yasanın çıkmasını takiben üretim kapasitesinin ve işyurtlarında çalıştırılan mahkûmların sayısında artış gözlemlenmektedir. 1997 yılında 3.214, 1998 yılında 9.381 ve 1999 yılında ise 12.751 mahkûm işyurtlarında çalıştırılmaktadır.¹⁴ 2012 itibarıyla işyurtlarında çalıştırılan mahkûmların sayısı 27.387'dir.¹⁵ Hapishanelerin sermaye için bir ucuz emek deposu haline getirilmesi, esas olarak 2000'li yılların ikinci beş yılında başlamakla birlikte, ilk yıllarda da konuya ilişkin tartışmaları görmek mümkündür. Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Kanun ile Ceza Evleriyle Mahkeme Binaları İnşası Karşılığı Olarak Alınacak Harçlar ve Mahkûmlara Ödettirilecek Yiyecek Bedelleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu üzerine TBMM'de yapılan tartışmalarda muhalefet, mahkûmların hem devlet hem de özel sektör için çalıştırılmasının ciddi bir emek sömürsüne işaret ettiğini belirtmektedir. Şu an iktidar partisi olan AKP'nin, 2001 yılında ise muhalefetteki Fazilet Partisi'nin milletvekili olan Dengir Mehmet Fırat, sözünü ettiğimiz kanun tasarısı ve rapor tartışmaları sırasında, Türkiye'de de cezaevlerinin bir üretim mekânı olma sürecine girdiğini belirterek, konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

Hapishaneler ise, toplumsal adaletsizliğe karşı tepkileri cezalandırmanın yanında, halka verdiği gözdağıyla, kitlesel başkaldırıları önlemenin de bir aracı olarak, daha sert biçimlerde yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır ki, bunun en tipik örneklerinden birisi (F) tipi cezaevleridir. Bu anlamda, hapishaneler, sosyal devletten sosyal kontrol politikalarına doğru yönelişin bir parçası olarak dünya çapında gündemdedir. Ancak, 90'lı yıllarda hapishaneler, bu siyasal işlevlerinin yanı sıra, sermaye ekonomisi bakımından da önem kazanarak, birikim oranlarını yoğunlaştıracak stratejik mekânlar olarak görülmeye başlanmıştır. Küreselleşme döneminde, uluslararası sermaye, hem hapishaneleri bir yatırım alanı olarak keşfetmiştir hem de silahlı gardiyanların nezaretinde, en iyi disipline edilmiş ve en ucuz emek gücü olarak mahkûm emeğinin sömürsünü yaygınlaştırmayı programa almıştır. 80'li yıllardan bu yana gelişen, 90'lı yıllarda dünyaya yayılmaya başlayan ceza ve cezaevleri reformu süreci de, sermayenin bu yeni programına uy-

¹⁴Özdek, Y., "Ceza Reformunun Görünmeyen Yüzü: Hapishanelerde Zorla Çalıştırma", http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=2015

¹⁵Sesleniş, 01.09.2013. Sesleniş, Ceza ve Tevkifevleri Müdürlüğü resmi yayın organıdır.

gun düşecek biçimde, suçun ve cezanın yaygınlaştırılması, geniş işsiz ve yoksul kesimlerinin kriminalize edilmesi, daha çok insanın hapisanelere gönderilmesi, daha fazla hapisane inşa edilmesi, hapisanelerin fabrikalara dönüştürülmesi ve köleleştirilen mahkûm bedenlerinden kâr oranlarının artırılmasında yararlanılması hedefleri doğrultusunda şekillenmektedir. Adalet Bakanlığımızın, Türkiye'deki hapisanelerin özelleştirme süreci konusundaki çalışmaları da, bu çalışmanın bir parçası olarak gözükmektedir... Değerli arkadaşlar, hapisane endüstrisi olarak nitelendirdiğim bu sektörlerin kârlı olabilmesi için, yeni hapisanelerin açılması ve bu hapisanelerin de mahkûmlarla doldurulması gerekmektedir. Cezalandırma stratejisinin temel hedefi, aslında, mahkûm sayısının artırılması sürecine gitmektedir.¹⁶

Aynı tartışmalarda, Fazilet Partisi Erzurum milletvekili Aslan Polat da benzer eleştirileri yapmaktadır. Dönemin Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk ise, eleştirilere yanıt verirken, mahkûmların çalıştırılmasının zorla çalıştırma olarak tanımlanamayacağını ve mahkûm çalıştırılmasının amacının mahkûma bir meslek öğreterek hapisane hayatı sonrasında yaşamını sürdürmesinin sağlanması olduğunu belirtmektedir:

Cezaevlerinde insanları dört duvar arasında tutma anlayışı, çağdaş infaz hukukunun paylaştığı bir anlayış değildir. Cezaevlerinde insanları topluma yeniden kazandıracak etkinlikler düzenlemek zorundayız. Bunlar arasında çalışma, en önemli etkinliktir. Nitekim Cezaların İnfazı Hakkında Kanununun 17. maddesinde de, ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutukluların çalıştırılması öngörülmüştür. Anayasamız, zorla çalıştırmayı ve angaryayı yasaklamıştır; ancak, Anayasamızın 18 inci maddesine göre, ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutukluların çalıştırılması, zorla çalıştırma sayılmaz; çünkü bu çalıştırmanın amacı, hükümlü ve tutukluyu topluma yeniden kazandırmaktır. Bu, bir rehabilitasyon çalışmasıdır. Eğer, hükümlü ve tutuklunun bir mesleği varsa, o mesleği sürdürmesine olanak tanımak gerekir; bir mesleği yoksa ona bir meslek kazandırmak, bir meslek öğretmek, cezaevi sonrasındaki yaşamı bakımından önemli bir yardımdır. İşte, işyurtları dediğimiz tesis, atölye ve benzeri kuruluşların amacı, hükümlü ve tutuklulara bu olanağı sağlamaktır.¹⁷

¹⁶ TBMM, Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Kanun ile Ceza Evleriyle Mahkeme Binaları İnşası Karşılığı Olarak Alınacak Harçlar ve Mahkûmlara Ödettirilecek Yiyecek Bedelleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Cilt: 62, Yasama Yılı: 3, TBMM Basımevi, 2001 s. 28-29.

¹⁷ a.g.y, s. 32.

Mehmet Fırat mahkûmların da katı bir disiplin altında sermaye için çalışan ucuz emek olarak ortaya çıkacağına ve bu çerçevede mahkûm sayısının giderek arttırılmaya çalışılacağına işaret ederken, Hikmet Sami Türk, aşağıda da devlet görevlerinin ve özel sektör yetkilerinin ifadelerinde de görüleceği gibi, emek sömürsünü göz ardı ederek, mahkûmların çalıştırılmasını sosyal sorumluluğa indirgemektedir. Mehmet Fırat'ın sözleri, 2000'li yılların ikinci beş yılında doğrulanmaya başlamıştır. Kendisinin de milletvekili olduğu AKP iktidarı dönemi, mahkûmların sermaye için üretim yapmaya başlamasının ve hapisanelerin sermaye için üretim yapan mekânlara dönüştürülmesi sürecinde bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Bu dönem ile birlikte hapisaneler ve mahkûmlar emek piyasasının bileşeni haline dönüştürülmeye başlanmıştır.

Bu dönüşümün başlangıcının 2004 yılında Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdare Başkanlığı'nın (KOSGEB) Milli Eğitim Bakanlığı ve İŞKUR ile ortaklaşa yürüttüğü Cezaevleri İşgücü Eğitimi projesi olduğunu söyleyebiliriz. Bakanlığın verdiği bilgiye göre, proje kapsamında ilk uygulama Bursa Cezaevi'nde gerçekleştirilmiş ve özel sektör tarafından sağlanan teçhizat ile 1000 mahkûm konfeksiyon iş kolunda özel sektöre üretim yapmak üzere çalıştırılmaya başlanmıştır. Başlatılan bu çalışmanın daha da genişletilmesi yönünde daha sonraki yıllarda da bir irade ortaya çıkmaktadır.

2006 yılında Adalet Bakanı Cemil Çiçek, Ankara Zafer Çarşısı'nda mahkûm ürünlerinin yer aldığı bir sergi açılışında özel sektöre mahkûmları istihdam etmeleri için şu şekilde çağrıda bulunmuştur:

İstiyoruz ki, ceza infaz kurumlarındaki bu üretim konusunda özel sektörümüz bizimle biraz ilgilensin. Buradaki insanların üretimlerini değerlendirmeye imkânı bulalım. Bugün buradaki 25 bin insandan sadece üçte biri bu üretimlere katkı sağlıyor. Oradakilere şevk ve heyecan gelmek suretiyle; bunu daha yukarılara çıkarmak, herkesi meslek sahibi yapmak istiyoruz. Artık ceza infaz kurumları geldiğimiz nokta itibariyle birer meslek kursu, eğitim merkezi hâline gelmelidir; olumsuz imajından kurtulmalıdır.¹⁸

Bakan Çiçek'in bu çağrısının içeriğinin hayata geçirilmesi yönündeki plan, Türkiye'nin küresel kapitalist ekonomi içerisinde rekabet gücünün nasıl arttırılabileceğine ilişkin olarak hazırlanan KOBİ'lere yönelik eylem planında yerini almıştır. Kobi Strateji ve Eylem Planı'nda (2007-2009) da gerçekleştirilecek projeler ve eylemler arasında Cezaevlerinde İşgücü Kalitesinin Arttırılması ve Girişimciliğin Desteklenmesi Projesi yer almaktadır.¹⁹ Eylem planının Öncelikler, Politikalar ve Eylemler başlıklı bölümünde projelerin hangi çerçeve içinde gerçekleştirileceği açıklanıyor. Özellikle Asya ülkeleriyle yaşanan rekabete dikkat çekilmekte

¹⁸Sesleniş, 15.02.2006.

¹⁹Devlet Planlama Teşkilatı, *KOBİ Strateji ve Eylem Planı (2007-2009)*, 2007, s. 44.

ve rekabete karşı devletin KOBİ'lere olan desteğinin arttırılmasının gerekliliğini vurgulanmaktadır. Cezaevlerinde İşgücü Kalitesinin Arttırılması ve Girişimciliğin Desteklenmesi Projesi'nin de Türkiye'de KOBİ'lere esnek yapıya sahip bir iş gücü alanı açma ve rekabet güçlerini arttırmaları sağlama girişimi olarak algılanması gerekiyor.

Mahkûmların özel sektör tarafından çalıştırılmalarının genişleyerek sürmesine yönelik diğer bir yaklaşımı İşyurtları Daire Başkanlığı tarafından yayınlanmış olan Stratejik Plan 2009-2013'te de görmek mümkündür. Plan, önümüzdeki dönemde hapisanelerin tam anlamıyla birer üretim mekânına dönüştürülmesinin hedeflendiğine işaret etmektedir. Planda yer alan bilgilere göre, işyurtlarında bulunan 1.216 makine ve teçhizat her yıl yüzde 10 modernize edilecek ve 2009 yılı sonuna kadar işyurdu müdürlüklerinde Ar-Ge birimleri oluşturulacaktır. Ayrıca 2009 yılı sonuna kadar işyurdu müdürlüklerinde tanıtım ve pazarlama birimleri oluşturulurken, tanıtım ve pazarlama amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarına veya özel sektöre ayda en az bir kez ziyaret yapılacaktır. Planda, 2009 itibariyle çalıştırılan 3.335 mahkûm ve tutuklu sayısının her yıl yüzde 10 arttırılmasının; 60 olan emek yoğun işkolu sayısının 2013 yılına kadar yüzde 20 arttırılmasının; yüzde 45 olan kapasite kullanımının oranının 2013 yılı sonuna kadar yüzde 70'e çıkartılmasının ve yine 2009 itibariyle, 14 özel sektör kuruluşu ile devam eden işbirliği sayısının her yıl yüzde 30 arttırılmasının amaçlandığı belirtilmektedir.²⁰

Burada bir parantez açarak, kısaca da olsa şunu belirtmek gerekmektedir: yukarıda da söylediğimiz gibi eylem planı iş gücünün niteliğinin geliştirilmesi bağlamında yalnızca cezaevlerindeki değil aynı zamanda dışarıdaki iş gücüne yönelik projeler – eğitim sisteminin özel sektörün ihtiyaçları bağlamında yeniden şekillendirilmesi çerçevesinde meslek kurslarının açılması, orta öğretimde meslek liselerine ayrılan yerin arttırılması ve özel sektör ile işbirliğinin teşviki vb.- barındırmaktadır. 2008 yılında çıkartılan istihdam paketi bağlamında Çalışma Bakanı Faruk Çelik, mesleki eğitim ile istihdam arasında sıkı bir bağ kurulmasına yönelik olarak oluşturulan plana dair şu sözleri söylemektedir:

İstihdam Paketi çerçevesinde gerçekleştirdiğimiz açılımlardan biri de İŞKUR'a tahsis ettiğimiz kaynaktır. Aktif İşgücü Programları için bu yıl itibarıyla 270 Trilyon'luk bir kaynak, İşsizlik Fon'undan İŞKUR'a transfer edilmiştir. Bu kaynak, her yıl Aktif İşgücü Programları için kullanılacak. Edirne'den Kars'a kadar piyasa analizleri yapılacak. Bu piyasa analizleri sonucunda... mesleki eğitimler verilecek. İstihdamın önündeki engeller büyük ölçüde zaten teşviklerle kalkmıştı. Mesleki eğitimle de bunu yaygınlaştırmış olacağız.²¹

²⁰ İşyurtları Daire Başkanlığı, Stratejik Plan 2009-2013, 2009, s. 36-38.

²¹ İŞKUR, *İŞKUR Bülteni*, no:33, 2008 s. 2.

Burada görüldüğü gibi genel olarak iş gücünün niteliğinin arttırılması amaçlanmaktadır. Bu çabayı, neoliberal emek piyasasının esnek yapısı ile birlikte düşündüğümüzde ortaya şöyle bir görünüm çıkacağı söylenebilir: emek piyasasında niteliği yüksek – bir veya birkaç vasfa sahip - bir iş gücü bulunacak ancak vasıflı olmak sürekli ve güvenceli bir iş sağlamayacaktır. Fakat tersinden bakıldığında, sermaye ihtiyacı olduğu anda ucuz ve vasıflı emeği, istihdamı gerekli kılan süre boyunca ve alanda çalıştırmak için, emek piyasasında bulabilecektir. Bu bağlamda, yukarıda sözünü ettiğimiz, cezaevlerinde iş gücünün geliştirilmesi projesi, daha geniş bir çerçevede, emek piyasasının yeniden düzenlenmesinin bir parçası olarak algılanmalıdır.

Dönüşüm başlıyor

2005 yılında çıkartılan Ceza İnfaz Kurumları ile İşyurtları Kurumu ve İşyurtlarının İdare, Muhasebe ve İhale Yönetmeliği'nde, yeni bir olgu olarak, özel sektörün hapisane içerisinde üretim yapmasının yolu açılmıştır. Yönetmeliğin 29. Maddesinde hükümlülerin işsiz kalmaması için her türlü tedbirin alınacağı belirtilirken, dışarıdan fason iş ve montaj işi alınabilmesi için de çaba gösterileceği ifade edilmektedir. Özel sektörün hapisane içerisinde mahkûmları çalıştırmasına ilişkin protokol örneği, 14.01.2010 tarihinde yürürlüğe giren İşyurdu Kurumu Mevzuatı ve Uygulamaları Hakkında Düzenlemeleri İçeren Genelge'nin ek kısmında yer almaktadır. Bu protokolün dördüncü maddesine göre firma çalıştıracığı her mahkûm için, İşyurtları Yüksek Kurulu tarafından belirlenen günlük ücreti, Sosyal Güvenlik Kurumu'na ödenecek hükümlü ve tutuklu primleri ile işyurdu kâr payını kapsayan, 20 TL bedeli ödemekle yükümlüdür. Beşinci maddeye göre ise üretim yeri olarak ayrılan atölyenin elektrik, su, doğalgaz vb. işletme giderleri firma tarafından karşılanacaktır. İş programını düzenleyen dokuzuncu maddeden firmaların mahkûmlara, bedelini ödemeleri karşılığında, fazla mesai yaptırma hakkı olduğu anlaşılmaktadır.

Cezaevi içerisinde çalıştırılan mahkûmların sosyal güvenlik açısından durumlarını 4958 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu öncesi ve sonrası bağlamında ele almak gerekmektedir. Söz konusu kanun ile 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu yürürlükten kalkmıştır. Eski kanunun ceza ve ıslahevleri içindeki atölyelerde çalıştırılan hükümlülerin sigortalı sayılmayacaklarını hüküm altına almıştı. Belirtilen kimselerin sigortalı sayılmamasının nedeni ceza ve ıslahevlerindeki çalışmalarının hizmet akdine dayalı olmamasıdır. Hükümlü ve tutukluların ceza ve ıslahevlerindeki atölyelerde çalışmaları serbest irade ile kurulan bir çalışma ilişkisi olmayıp kamu hukuku ilişkisine dayalı bir yükümlülüktür.²² Diğer bir deyişle, mahkûmlar işçi olarak tanımlanmamaktadır.

Çalışma bir yükümlülük olarak tanımlanırken, mahkûmlara verilen işleri yerine getirmemeleri halinde cezaya tabi tutulmaları söz konusudur: Haberleşme veya

²² Oğuz Karadeniz ve Hülya Karadeniz *Cezaevi İnfaz Kurumları ve Tutuklevlerinde Çalıştırılan Hükümlü ve Tutukluların Sosyal Güvenlik ve Vergi Hukuku Karşısındaki Durumu*, archive.ism-mmo.org.tr/.../08-63%20OĞUZ%20-%20HÜLYA%20KARADENİZ%20.doc

iletişim araçlarından yoksun bırakma veya kısıtlama cezası, hükümlünün bir aydan üç aya kadar mektup, faks ve telgraf almak ve yollamaktan, televizyon izlemekten, radyo dinlemekten, telefon etmekten ve diğer iletişim araçlarından yararlanmaktan tamamen veya kısmen yoksun bırakılması.

Mahkûmların cezaevlerinde aldıkları ücretlere bakıldığında asgari ücretin oldukça aşağısında olduğu görülmektedir. Bu ücretler, yıllık olarak, İşyurtları Yüksek Kurulu'nca belirlenmektedir, İşyurtları Daire Başkanlığı'nın internet sayfasında yer alan bilgilere göre mahkûmları 2013 yılında aldıkları günlük ücretler şu şekildedir: ustalar için 7.00 TL, kalfalar için 6.50 TL, çıraklar için ise 6.00 TL. Bu dönemde asgari ücret (16 yaşından büyükler için) ilk altı ay için net 773.01 TL, ikinci altı ay için ise net 803.68 TL'dir. Bu rakamlar, mahkûm emeğinin sermaye için ne kadar cazip olduğunu açık bir biçimde göstermektedir.

Burada üç örneğe yer vereceğiz. Birinci örnek, Çerkezköy Organize Sanayi Bölgesi (OSB) ile Silivri Ceza İnfaz Kurumları arasında imzalanmış olan protokoldür. Bu protokol çerçevesinde Çerkezköy OSB'de yer alan fabrikalar fason işlerini cezaevindeki mahkûmlara yaptırmaktadır. 2008 yılı Haziran ayı içerisinde mahkûmların çalıştırılacağı atölyeler tamamlanmış ve Çerkezköy OSB'den Yünsa, Bony Tekstil, Aksu İplik, Sanifoam Sünge ve Lang Yüzer Otomotiv firmalarının yetkilerinin de içinde bulunduğu bir heyet mahkûmların çalıştırılacağı atölyelere bir ziyaret düzenlemiştir.²³ Çerkezköy OSB Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Sarıoğlu projenin amacının hem mahkûmlara meslek edindirmek hem de sanayicilere ucuz emek gücü sağlamak olduğunu belirtmektedir:

(...) Protokol çerçevesinde tutuklu ve hükümlüler meslek kazanırken, sanayicilerimiz de ucuz iş gücü imkânı elde etmiş olacaklar ve bu çalışmaya iştirak etmenin manevi mutluluğunu bizlerle birlikte yaşayacaklardır. Avrupalı işverenler, sosyal sorumluluk projelerine çok sıcak bakıyor ve siparişlerinde onları tercih ediyor. Çalışma mayıs sonu gibi başlar. Katılımcılar anketle belirleniyor. Geri dönüşler başladı. Genelde makul bulunuyor. İstihdam sayısı mahkûmların yüzde 25- 30 kadarına çok rahat çıkar. Türkiye'nin en büyük 3 çorap üreticisi bizde. Çorap firmaları da projeye katılırsa bu oranı rahat buluruz... Cezaevi yönetimiyle protokol imzaladık. İşletmeler, dışarı verilebilecek montaj, ambalajlama gibi işlerini cezaevindeki mahkûmlara yaptıracak. Gerekirse cezaevine makinesini kuracak. Parça başı gibi bir ücret ödeyecek. Sigor-

²³ Çorlu Avrupa Yakası Gazetesi, 03.04.2008.

ta yükü olmayacağı için işveren sıcak bakıyor²⁴. Mahkûmlar da bayılacaktır.²⁵

Protokol çerçevesinde iş yapacak hükümlülerin sigortalarını da kurum olarak kendilerinin ödediğini belirten Silivri Ceza İnfaz Kampüsü Açık Ceza İnfaz Kurumu Müdürü Necati Sevük ise şunları söylemektedir:

Sigortalarının yanında, bu kişilere belli bir miktar aylık da ödeniyor. Bu kişilere iş yaptıracak olan sanayiciler sadece aylık veya günlük olarak belli bir miktar ücret vereceklerdir. Yaptıracakları iş aynı ama ödeyecekleri miktar daha az olacak. Bu karşılıklı bir dayanışmadır. Biz bu konuda, Ceza İnfaz Kurumları olarak dışarıya göre avantajlıyız, çünkü çok güzel atölyelerimiz var, ayrıca iş gücümüz var. Şu anda mevcut atölyelerimiz var ama sanayicilerden gelen taleplere göre de yeni atölyeler kurabiliriz.²⁶

Diğer bir örnek ise Midyat M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ile Akgün Kuyumculuk arasında imzalanan protokoldür. Bu protokol ile cezaevine iki yüz elli bin Euro'ya mal olan, yüz mahkûmun çalışabileceği ve günlük olarak üç yüz kilogram gümüş işlenebilecek bir atölye açılmıştır. Atölyenin açılışına katılan dönemin Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin atölyenin kamu-özel sektör işbirliğinin iyi bir örneğini oluşturduğunu belirtirken, özel sektör ile daha fazla işbirliğini gerçekleştirmek istediklerini vurgulamaktadır:

Tabi bu işbirliği devlet ile özel sektörün örnek alınacak bir işbirliğidir. Ben Süleyman Akgün arkadaşşıma çok teşekkür ediyorum. Bir ziyaret vesilesiyle buraya geliyor ve burada küçük bir atölye görüyor kendisi de bu meslek ile meşgul olduğu için burada bu yatırımı yapmak suretiyle üretimi artırmayı ve daha fazla insanın istihdam edilebileceği güzel bir faaliyette bizimle işbirliği yapıyor. Gerçekten devlet ile özel sektörün işbirliği her zaman olumlu sonuçlar vermiştir. Biz hükümet olarak özel sektörün her alanda desteklenmesi gerektiğini, özel sektörün öncülüğünde Türkiye'nin çok daha çabuk gelişeceğini ve kalkınacağını hep söyledik ve buna yürekten inanıyoruz. Bu iş birliğinin örnek bir tezahürünü burada görmekten mutlu olduğumu ifade etmek istiyorum.²⁷

²⁴ Cezaevi içinde mahkum çalıştıran firmanın sigorta giderlerini karşılamasının yasal bir yükümlülük olduğunu göstermiştik. Ancak Sarioğlu, SSK'nın devlet tarafından ödeneceğini söylüyor. Bu durumun temel nedeni, OSB'de çalışan işçilerin sigorta primlerinin Hazine tarafından karşılanıyor olmasıdır. Yani, sermaye OSB'de üretim yapıyormuş gibi sigorta muafiyeti avantajından yararlanacaktır.

²⁵ a.g.y

²⁶ a.g.y

²⁷ *Sesleniş*, 15.03.2008.

Hürriyet gazetesine verdiği röportajda, Akgün Kuyumculuk şirketinin sahibi Süleyman Akgün cezaevi yönetimiyle gerçekleşen altı aylık bir görüşme sürecinden sonra mahkûmlara kuyumculuk konusunda eğitim vermeye başladıklarını, 2008 itibarıyla, kuyumculuk atölyesinde kırk mahkûmun çalıştığını, yirmi kişinin eğitim aşamasında olduğunu ve hedeflerinin seksen kişiyi atölyede çalıştırmak olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Akgün, atölyede bayan yüzük, küpe ve bilekliği ürettiğini, atölyenin aylık üretim kapasitesi 150-200 kilogram, yıllık üretim ise iki ton olacağını ifade etmektedir.²⁸

Röportajda sorulan “mahkûmlara ne kadar ödüyorsunuz?” ve “sigorta var mı?” sorularına Akgün, sırasıyla, şu şekilde cevap vermektedir:

Biz bu proje kapsamında İşyurtları Kurumu ile anlaşma yaptık. Bizim direk muhatabımız o kurumdur. Biz onlara, devletin belirlediği bir resmi ücret var ve onu ödüyoruz. Günlük ücret 5.25 YTL. Biz çalışan başına bu rakamı kuruma ödüyoruz. Ayrıca sigortalarını da ödüyoruz. Ama sigorta dışarıdakinden farklı. Mahkûmlar için emeklilik sigortası olmuyor, sağlık sigortası var. Bunun haricinde bir de İşyurtları Kurumuna pay veriliyor. Onların da ayakta durabilmesi için çıkan iş durumuna göre bir miktar pay ayrılıyor. Yani bu işten hem mahkûm, hem İşyurtları Kurumu hem de mahkûmların yakınları yararlanıyor. En önemlisi de mahkûmlar bir meslek kazanmış oluyor.²⁹

Röportajdaki en önemli kısım Akgün’ün cezaevinde üretim yapmanın avantajlarını anlattığı bölümdür. Burada Akgün, Çerkezköy Organize Sanayi Bölgesi Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Sarioğlu ile paralellik taşıyan görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Biz sigortalı bir insan çalıştırdığımızda, piyasada işler yavaşlarsa da ona yine maaş vermek zorundasınız. Veya daha da yavaşladı, belki işten çıkarmanız gerekebilir, bu da tazminat ödeyeceğiniz anlamına gelir. Onlarla öyle bir şeyimiz yok. Sadece çalıştıkları sürece ücret vereceğiz, çalışmadığı sürece vermeyeceğiz. Piyasa şartları sıkıştığı ve satışlar azaldığı zaman bizim bir kaybımız olmayacak... Gümüş işinde işçilik maliyeti en fazla yüzde 15’tir. Kalanı metal ve sabit maliyetlerdir, onlarla oynayamazsınız. Bu yüzden işçilikle oynayarak ancak o yüzde 15’ten kâr edebilirsiniz. Mesela bunu yüzde 10’a çekebilirseniz orada bir beş puan kâr edebilirsiniz.³⁰

²⁸ *Hürriyet*, 30.04.2008.

²⁹ a.g.y.

³⁰ a.g.y.

Başka bir örnek Bursa E Tipi Kapalı Cezaevi'dir. Cezaevinin kendi internet sitesinde cezaevinde işyurduna bağlı olarak bir fırın ve bir de tekstil atölyesi bulunduğu belirtilmektedir. Tekstil atölyesinin içerisinde yer alan teknik donanımına bakıldığında dışarıda tekstil üretimi yapan bir fabrikadan hiçbir farkının olmadığını söylemek mümkündür. Cezaevi içerisinde yer alan makinelerin listesi şu şekildedir:

Tablo 1: Bursa E Tipi Cezaevi tekstil atölyesinde yer alan üretim araçları

<ul style="list-style-type: none">-Bilgisayarlı Kalıp Çizme Ünitesi-İptalli Çift İğne Makinesi-Düz Dikiş Makinesi-Çift İğne Makinesi-Overlok Makinesi (3 ip)-Overlok Makinesi (5 ip)-Overlok Makinesi (6 ip)-İlik Makinesi-Elektronik Gözlü İlik Makinesi-Düğme Makinesi-Etek Reçme Makinesi-El Kesim Motoru-Kesim Hızarı-Kemer Köprü Makinesi-Brother Bıçaklı Düz Dikiş Makinesi-Brother Elektronik Düz Dikiş Makinesi-İptalli Çift İğne Makinesi-Düz Dikiş Makinesi (Kep için)-Elektronik Programlı Punteriz Makinesi-Üç İplik Kısırmalı Overlok Makinesi-Kanca Açma Makinesi-Elektronik Ceket Cep Palto Makinesi-Etek Baskı Makinesi	<ul style="list-style-type: none">-Tela Yapıştırma Presi-Gezer Kafa Kesim Presi-Altı İplik Lastik Makinesi-Biye Makine-Otomatik Pastal Baş Kesim Makinesi-Kuş Gözü El Presi-Kumaş Kontrol Makinesi-Yaka Ucu Kesme Çevirme Makinesi-Pantolon Yan Dikiş Açma Makinesi-Kazanlı Leke Çıkartma Makinesi-Ceket Sırt Yan Omuz Dikiş Makinesi-Elektirikli Buhar Kazanı-500 Lt. Hava Kompresörü-Buhar Jeneratörü-Kazanlı Ütü Paskalası-Ütü Paskalası (Vakumlu Üfleme)-Pastal Ütüsü-Yuvarlak Kesim Motoru-Delgi Makinesi-Tekstil Etiket Makinesi-Meto Etiket Yapıştırma Makinesi
(Kaynak: http://www.bursaetipicezaevi.gov.tr/tekstil.php)	

Cezaevinde bulunan sekiz yüze yakın konfeksiyon atölyesi ve fırında bin üç yüz altmış yedi mahkûm çalıştırılmaktadır. Cezaevi Müdürü Abdülkadir Öztüfekçi, cezaevinin orta ölçekli bir işletmeden farksız olduğunu belirterek, son iki yılda yapılan yatırımlar ve açılan yeni atölyeler ile birlikte ciddi boyutta kâr elde etmeye başladıklarını ve özel sektörden gelen işlerin yoğunluğu nedeniyle mahkûmlara gece mesai yaptırıldığını belirtmektedir. Öztüfekçi cezaevi içerisinde gerçekleşen üretim ve üretimin sonuçlarına ilişkin olarak şunları söylemektedir:

Konfeksiyon kısmında yaklaşık 200 kişi, paspasda ise 35 kişi hizmet veriyor. Üretim alanımız yaklaşık 2 bin metrekare. Bu yıl Kredi Yurtlar Kurumu'ndaki çarşaf, askeri birliklerin eğitim elbiseleri, eşofman, nevresim takımı, çocuk odası takımı gibi ürünler dikildi. Tutuklular gerek askeri birliklerin eğitim elbiselerini gerekse diğer siparişleri zamanında yetiştirmek için gece de mesai yapıyorlar. Yaptığımız işlerin duyulmasıyla özel

sektörden gelen talepler de katlandı. Ciddi ciro yapan bir kurum olduk. Bu anlamda Türkiye’de ilkiz diyebiliriz. Küresel krizin tek etkilemediği yer cezaevimiz.³¹

Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı (ATSO) Başkanı Erol Öztürk de, Ömer Sarıoğlu ile paralel bir biçimde Türkiye’de işgücü maliyetlerinin yüksek olduğunu söyleyerek, Çin gibi düşük işgücü maliyetlerine sahip ülkelerle yarışabilmek için mahkûmların işgücünden yararlanılması gerektiğini belirtmektedir. Her türlü fason üretimin Geyve ilçesindeki cezaevinde yapılabileceğini söyleyen Öztürk’ün aşağıdaki ifadeleri, mahkûm emeğinin sermaye için ne anlama geldiğini açık biçimde göstermektedir:

İşveren tarafından sağlanacak malzeme, makine ve ekipmanlar cezaevine teslim edilerek burada üretim sahaları oluşturulacak. Lüzum görülmesi halinde cezaevinden de işletmelere çalıştırılmak amacıyla mahkûm ve tutuklu gönderilebilecek. Batılı ülkelerde uygulama safhası her geçen gün genişleyen mahkûm ve tutukluların üretime kazandırılmasıyla atıl işgücünden daha fazla yararlanılmaktadır. Hatta çokuluslu şirketlerin karlarını artırmak için sürekli daha ucuz emek gücü seçeneklerine yöneldikleri küreselleşen dünyamızda, iş dünyası Doğu Avrupa, Asya ülkeleri gibi seçenekler dışında yeni bir potansiyel daha keşfetmiştir. Bu potansiyeli, cezaevlerindeki tutuklular ve mahkûmlar oluşturmaktadır. Hükümlü ve tutukluların meslek ve sanatlarını koruyup geliştirmek veya onlara yeni bir meslek ve sanat öğretmek amacıyla onlara bir yandan dış dünyadan kopmadan üretim yapma potansiyeli aşılanırken aynı zamanda maddi imkân da sağlanmaktadır. İşgücü maliyetlerinin çok fazla olduğu ülkemizde, kısa bir eğitim sürecinin ardından kalifiye birer işçi haline gelebilecek bu potansiyeli kullanmak, küresel arenada Çin gibi düşük işgücü maliyeti olan ülkelerle rekabet etme şansı sağlayacaktır. Adalet Bakanlığı tarafından sağlanan bu fırsatın ilimiz firmalarınca iyi değerlendirilmesini ve tutukluların aktif işgücüne dâhil olmaları projesine destek vererek ucuz işgücü imkânından faydalanmalarını önemle tavsiye ediyoruz.³²

Öztürk’ün sözlerindeki iki nokta önemlidir. Bunlardan birincisi, *KOBİ Eylem ve Strateji Planı*’nda Türk sermayesinin özellikle Asya ülkeleri ile rekabet edebilirliğinin artırılması için devletin sermayeye yeni birikim alanları açması gerektiği vurgulanıyordu. Öztürk’ün sözleri söz konusu plan ile tam bir uyum içindedir. Önemli olan ikinci nokta ise, mahkûm emeğinin, sermaye için üretimi ülke dışına, daha ucuz emeğin bulunduğu ülkelere, kaydırmanın bir alternatifi

³¹Telli, B, “Üretime ‘İçerden’ Destek Geldi”, <http://www.kobiden.com/uretime%E2%80%98icerden-destek-geldi-8099-haber.html>.

³²*Sakarya Gündem*, 27.05.2008.

olarak ortaya çıktığının belirtilmesidir.

Sonuç

Burada Dünya’da ve Türkiye’de 1980 sonrasının mahkûm emeği açısından bir dönüm noktasını temsil ettiği gösterilmeye çalışıldı. 1980 sonrası dönüşümün altında yatan temel neden, kapitalizmin 1970’li yılların ortalarından itibaren girdiği krize yönelik olarak, sermaye tarafından üretilen neoliberal politikalar. Bu politikalar bütününün en temel niteliği, emekçi sınıfları esnek çalışma biçimlerine tabi hale getirerek, emek maliyetlerini aşağıya çekmeyi amaçlamasıdır. Bu beraberinde düşük ücretleri, sosyal güvencesizliği, yaygın bir işsizliği ve bunlarla bağlantılı olarak yüksek hapisane nüfuslarını getirmektedir. Bu noktada hapisaneler yalnızca emek piyasasında kendine yer bulamadığı için yasadışı yollarla yaşamını sürdürmeye çalışanların kapatıldığı bir yer olarak değil, bu kimselerin emek piyasasına yeniden eklemendiği mekânlar olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, neoliberal emek piyasası demir parmaklıkların arkasına taşınmaktadır.

Türkiye’de, cezaevlerinin büyük çoğunluğunda halen devlet kurum ve kuruluşlarının ihtiyaçlarının giderilmesi için üretim yapılmakla birlikte, Stratejik Plan 2009-2013 ve Cezaevi İş Gücünün Geliştirilmesi Projesi kapsamında özel sektörün giderek ağırlık kazanmaya başlayacağı anlaşılmaktadır. Bu süreç hapisanelerin özelleştirilmesine evrilebilir. Şu an Türkiye’de özel sektör cezaevi bulunmamaktadır, fakat Mehmet Fırat’ın yukarıda aktardığımız sözlerinden özelleştirilmenin de devletin gündeminde olduğu anlaşılmaktadır. Bugün itibariyle Türkiye’de hapisanelerin, küresel eğilim ile uyumlu olarak, taşeron bir firma gibi hareket etmeye başladığı ve bu sürecin giderek gelişeceği söylenebilir: 2008’de cezaevi içerisinde mahkûm çalıştıran firma sayısı 11 iken 2013 yılında bu rakam 61’dir.

Sermaye için üretim yapan mahkûmların sayısı, burada ele alınan ülkelerin - Amerika hariç - her birinde hapisane nüfusunun küçük bir kesimini oluşturmaktadır. Fakat bu durum hapisane içerisinde gerçekleştirilen üretimin yapısal bir unsuru olarak değil, gelişen bir sürecin bir uğrağı olarak düşünülmelidir. Bu, sermayenin tüm üretimi hapisaneler içerisine taşıyacağı anlamına gelmemektedir. Mahkûm emeği dışında da ucuz emek kaynakları söz konusudur. Burada önemli olan nokta, mahkûmların sermayenin kullanımına hazır bir ucuz emek gücü stoku olarak devletler tarafından hazır tutulması ve cezalandırma mekanizmasının kapitalist kâr mantığının bir parçası haline getirilmesidir.

Özgür olmayan bir emek biçimi olarak mahkûm emeğinin yaygınlaşması, kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki sınıf mücadelesi çerçevesine yerleştirilmelidir. Çünkü zorla çalıştırma ve esnek çalıştırma biçimlerinin geriletilmesi örgütlü işçi sınıfının verdiği mücadelenin bir ürünüdür. Neoliberal dönem ile

birlikte sermaye bir karşı saldırı gerçekleştirmektedir ve sermayenin bir bütün olarak emekçilerin kazanımlarını geriletmediği bir dönemde, diğer zora dayalı emek biçimleri ile birlikte, mahkûm emeği de yaygınlık kazanmaktadır. Bu nedenle, mahkûmların sermaye için üretim yapması ya da yapmaması ve çalışırken haklarını genişletmesi hapisane duvarlarının dışındaki sınıf mücadelesi ve mücadelenin hapisane duvarlarının arkasına taşınabilmesi ile yakından ilişkilidir. Örneğin, Amerika’da Missouri ve Kuzey Carolina eyaletlerinde mahkûm sendikaları (Prison Labor Unions) kurulmuştur.³³ Amerika’da ve mahkûm emeğinin kullanıldığı dünyanın başka yerlerinde de çalışan mahkûmların haklarını genişletmeye yönelik benzeri girişimler sınıf mücadelesini hapisaneler içine taşıyabilir. Bu çerçevede dışarıda iken pek çoğu işsiz ve yoksul olan mahkûmların cezaevinde çalışması ve haklarının genişletilmesi için mücadele etmesi onları yoksulluğa ve işsizliğe iten ve daha sonrasında “suçlu” olarak yeniden üreten kapitalist sisteme karşı bilinçlenmelerinde önemli bir rol oynayabilir ve dışarıdaki işçi ve işsizlerle bağları kuvvetlendirebilir.

³³ Easton, S., *Prisoner’s Right*, Routledge, 2011, s. 41-42.